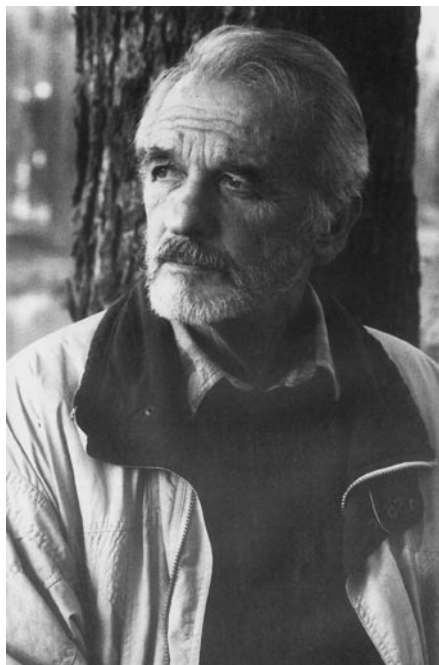

IN MEMORIAM

DANE ZAJC (1929–2005)

Oktober preminulemu velikanu slovenske besede se je poklonilo tudi več kot sedemdeset udeležencev Očesa besede. Objavljamo prispevka, s katerima so v Murski Soboti počastili spomin na izjemno spoštovanega in ljubega sopotnika te prireditve.

TIHEMU ŠKRBETAVCU

Zadnje dni je bilo izrečenih morje velikih besed. Za cel ocean poslovilnih

in hkrati poklonilnih ob smrti Daneta Zajca (1929-2005), ki se je tokrat za vedno odselil na rožni vrt. Veliko besed, tudi patetičnih, ki jih nisem maral, kajti ta naš pesniški *rožengruntar* si je najprej zaslužil *rumeni veter*, ki bi zazvenel in zaoblil zgolj z njegovim potajenim glasom šepetalca, ki sem ga ob prebiranju njegovih pesmi – odkar sem ga namreč poznal – zmeraj slišal.

Spominjam se študentskih let, ko sem si v takrat edinem ljubljanskem antikvariatu kupil njegovo, za takratne razmere luksuzno izdajo pesniške zbirke *Si videl*. Kot bi ga gledal, čeprav ga takrat še nisem osebno poznal, v ogledalu: si videl zvok, katedralo, plavega človeka, večščo, si kaj videl, ko si jo slačil ali ko odletijo ptiči, so v meni odjekali njegovi naslovni verzi. Oba sva namreč odraščala v *jeziku iz zemlje*, on tam, kjer so ga oplazili plameni *požganih trav*, jaz nekje pod zarobnimi panonskimi griči, ki so se drugače in po domače razprli za *seme zemlje, glas, korec vode, žival ali ubijavce kač*. Od takrat se je v meni risala podoba *črnega dečka*, s katerim sem se velikokrat poistovetil, *kralja, ki je sestavljen iz starih verig, kralja, ki me je spominjal zaradi eliptičnega jezika in mistične drže na čarovnika iz Oza*. Od takrat, iz študentskih let, mi je ostala nadrealna podoba njegovega *velikega črnega bika*, ki pa smo jo v srednji šoli, ker je bila pač moja profesorica bolj nagnjena k realističnim podobam

sveta, kratkomalo obšli. Tudi sedaj, ko službujem kot srednješolski profesor na tehniški šoli, je za moje dijake ta podoba njegovega vražnega bika oddaljena kot vse, kar nima enoznačnega pomena.

Daneta Zajca sem kot mladenič odkril tudi v gledališču. Spominjam se uprizoritve njegovega *Voranca*, še bolj pa mi je ostala v zavesti njegova poetična drama *Mlada Breda*, v kateri so igralci, nevesčji okornih lesenih lutk, komaj dohajali njegov jezik. Njegove sijajne monologe, ki so zagrinjali tako *prisoje* kot *osoje*, ki jih nisem našel na nobenem atlasu sveta temveč zgolj na zemljevidih kože. Kot tudi nisem našel njegove *Asskalle*, za katero sem domneval, da domuje nekje na keltskem severu, pa mi je dejal, da si je besedo, ki je v meni vzbujala občutek sikajoče kače, kratkomalo izmislil.

Ko je pred leti, v času soboškega Očesa besede obiskal mojo šolo, sem bil na trnih. Dane Zajc, kolikor sem ga poznal, ni bil večš govornik, a ko je stopil med učence, v veliki večini so bili fantje, kar seveda ni zanemarljivo, in začel na pamet recitirati svoje pesmi, se je v mladostne obraze naselilo nekakšno odrešenje. Zanimeli so, le častno dihanje sem lahko slišal. In takrat sem se v resnici zavedel moči pesniške besede.

Z Danetom Zajcem sva bila bolj znanca, a prijatelja po pesniški besedi. Vselej ko sem ga srečal, in teh srečanj je bilo na žalost manj kot je prstov na eni roki, sem, pesniški vajenec, ki ima tremo in tudi zajecija, začutil, da je nekaj v zraku. Ko sva se zadnjič videla, minilo je le nekaj malega od izida njegove zadnje pesniške zbirke *Dol, dol*, nisem mogel verjeti, da je, ko sem ga pobaral zaradi naslova, le nakrivenčil ustnice in s kazalcem pokazal nekam *dol*. In takrat sem vedel, da je njegov *dol, dol* pretresljivo blizu.

Pri nas pravimo: čakalo se je. In ko se je duša našega *tihega škrbetavca* odselila,

ko sem na jutranji kavi zvedel, da ga je pričakalo, sem vedel, da je postal le *nov jezik iz zemlje*.

Davnega leta 1988 je na platnice moje pesniške zbirke *Finska* pomenljivo zapisal: »Dogajanje poezije se godi v polmraku, ko sta si blizu svetova: tisti, ki izginja in témni, ki nastaja. Vsak ciklus pesmi je zapečaten s pečatom, ki ga pesnik razlomi, ko ga izreče v pesmi. Sedem jih je in za sedmim je tisto, kar imenujemo smrt in ima v Vincetičevih pesmih zahrbtna imena: 'za mizo nas je vedno manj / treba je po stole'.«

A ne več zate, moj *tih škrbetavec*, na tvojega namreč ne more nihče več sestiti.

Milan Vincetič

IZBOR CITATOV DANETA ZAJCA*

Po izginulem življenju postanejo stvari popolnoma logične, si sledijo, kot je treba, čeprav človeku, ki ga je živel, niso bile jasne. A samo zdi se nam, da so jasne in pregledne ...

Koliko pa velja posamezni popotnik, pa naj piše pesmi ali rezlja zobotrebce, za pot po kateri hodi?

Poezijo sem večkrat prenehal pisati in jo spet začel. Svoje pesmi čutim kot nedokončane, nepopolne. Želim si napisati takšno pesem, s katero bi vse povedal, in potem bi lahko umolknil za zmeraj. To je seveda nemogoče, ker popolne pesmi ni.

Popolna pesem je pesem brez besed ... Molčanje je morda edino približevanje poeziji ...

* Izbor Zajčevih misli iz zelo različnih časovnih obdobij je pripravila Darka Tancer-Kajnih.

Poezija se ukvarja z rečmi, ki so nerešene in bojo ostale nerešene, ker se je evolucija naše vrste ustavila pred tisočletji. Sicer je nadutost govoriti v imenu zgodovine, je pa tudi zelo preprosta lahkomišelnost misliti, da je sedanjost najpopolnejša zato, ker smo mi bili rojeni v njej. Vsa preteklost je sestavljena iz mnogih preteklih sedanjosti, od katerih nekaterih ni več, iz preprostega razloga, ker mi ne vemo zanje. Ena sama pesem nam pove, da v nekem trenutku nismo sami, če je bil nekdo pred tisoč leti tudi samoten.

Glas človekov, način človekovega pripovedovanja je zapisan v ritmu njegove krvi, njegove edinstvene telesne zgradbe, kakor tudi nihanja življenja in smrti v njegovem telesu. Je neponovljiv glas. Osvaja in odbija. Je kri in cvetje. Umazanija in sneg. Je čarodejna substanca, ki je poedincu dana od prednikov. Njegova duša je, ki je enkratna in neponovljiva. Pesem je približevanje atomskemu jedru samega sebe. Je imenovanje neznanega. Ali ime za tisočkrat imenovano z novimi besedami, v novi igri ritma, besed in tišin. Od vseh ljudi sem na koncu koncev sam sebi največkrat skrivnost. In če je poezija iskanje hrupa in miru, povezovanje slednjih z govorico, torej iskanje svoje govorice, ki je neznana, potem je pesem slika mojih uspehov in neuspehov na obodnici nevarne skrivnosti, ki sem jaz sam.

Najbrž, da je v ritmu šifrirano, kako doživljamo kot posamezniki, najbrž, da je v njem skrito sporočilo, ki ga nosimo podedovanega v organizmu zato, da ga bomo izročili svojim potomcem. Ritem pa je tudi tisto neimenovano, zaradi česar in s čigar pomočjo bomo pesem sprejeli prej, kot se bo dotaknila našega razuma. Takrat, ko pesnik več ne posluša svojega ritma, so njegove pesmi neme. Tudi takrat, ko mu že odkriti ritem preide v nava-do (vsak doživljaj je zapisan z drugačno ritmično šifro), zgubi njegova umetnost

tisto, kar je zanjo nepogrešljivo. Ritem in celo izbor besed, leksika, je pogojen. Ritem je v našem telesu. Ko najdem ritem, vem, da sem.

Poezija nima nobenega praktičnega namena in pomena. Čeprav je njena govorica blizu čarovniškim obrazcem in molitvam, ni molitev ali čarovniški obrazec, ker je ta sorodnost samo posledica estetskih zakonitosti, ki so zunaj volje. Ne more biti molitev, ker je molitev samozadostna. Samozadostnost pa je gibanje, ki je okostenelo ...

Biti pesnik ni nikakršen poklic, ker poklic zaznamuje samo tisto delo, ki je neposredno potrebno stroju, ki se imenuje družba. Poezija ne izpoveduje nikakršne uporabne resnice, saj se dajo resnice veliko prepričljiveje izraziti s številkami kot pa z verzi. Poezija je samo pričevanje o stanju tistega, ki poezijo piše, o njegovi oddaljenosti do sveta, do sebe, do reči.

Stanje, ki ga spovedujem, je z ubesedenjem končano. Bolj ko se mi upesnitev posreči, bolj sem se oddaljil od določene ga doživetja, bolj sem ga spraznil.

Tisto, kar smo napisali, je zmeraj ne vredno pokrajine, ki smo jo opustošili. Govorim o večnem siromašenju samega sebe, o izdajstvu.

Dokler komu ne pripoveduješ, je to le tvoj doživljaj, mučen, vesel, kakršenkoli. Dokler ga ne fabuliraš, je samo tvoj, ko napišeš pesem, pa postane fabula. Doživljaj je iztrgan iz tebe, ker je povedan. Ko ga boš hotel vnovič povedati, ga boš povedal brez svežine, samo ponovil boš zgodbo, ki pa je zaradi forme, v katero si jo vklenil, samo ponavljanje istega.

Moja največja želja je gledati svet samo skozi oči, brez sodbe o njem, celo brez misli o njem. Biti samo oko.

Mislim, da sem ohranil toliko nedolžnosti, da lahko gledam zvezde, ne da bi pri tem mislil, kako jih bom predelal v metaforo.

Še kot otrok sem izgubil vero v Boga, nastala je razpoka.

A vendar danes o »Besedi, ki postane meso«, premišljuje s takim spoštovanjem, da se mi zdi, da ji s svojim razumom nisem kos.

V moč pesniške besede sem tolikokrat podvomil, kolikokrat sem začel vanjo verjeti.

Vsak od nas je včasih bela ploskev, ki izničuje vse barve sveta.

Če bi bil nihilist, sploh ne bi pisal ...

Dokler bo pesnik spoznaval in dešifriral svoja spoznanja z besedami, ne bo začel verjeti, da je nič edina resničnost in vsebina sveta, čeprav je nič navzoč v njegovih pesmih ...

Ali smo v ljubezni res zmožni čustvovati kot odrešenci? Ali ni ljubezen čustvo, ki je še najbližje smrti, mislim na erotiko? Ali je v nas močnejše poželenje ali čustvovanje? Kolikokrat pa se srečata ti dve lastnosti v nezmotljivem soglasju? ... Sam mislim, da je ljubezen odrešitev toliko, kolikor jo lahko sam začutim ... Če je ljubezen luč, ki razsvetli človekovo notranjost, bo v svetlih prostorih osvetlila svetle reči, če pa sem po svoji naravi temen, bo osvetlila zverženosti, ki jih nosim v sebi ... Je stanje, ko izgubim sebe, ko pozabim na knjige, ki sem jih napisal, na svojo preteklost, ko svojo preteklost naenkrat vidim v novi svetlobi, na svojo pripadnost pozabim, na svoje zavezanosti, na svoj značaj, in to je ljubezen. Ampak v tem stanju pozabim na to, da znam za silo pisati verze. Ljubezen in erotika nas osvobodita bremen. Tudi pisanje pesmi je breme. Kadar ljubim, pozabim nanj.

Mislim, da je vsak resničen odnos do sveta erotičen. Erotičen odnos do sveta pa je tak, da hočem čutiti čutnost stvari, njeno žarčenje, ki me privlači na senzualen način.

Ljubezen pa se človeku zgodi. Kar padeš vanjo. Nikoli ne poznaš njenih pravil, zato si njena igrača. Vendar nikoli ne pišem tistega, kar se mi dogaja zdajle, pač pa tisto, kar sem zmožen imenovati. To pa je tisto, kar se mi je zgodilo, ker kar je imenovano, je urečeno in je na poti, ki je za mano. Zato imam zelo malo pravih ljubezenskih pesmi.

Za ustvarjalca je neizbežno, da ne izgubi zveze z otroštvom, ker je to edini kraj, v katerega lahko zmeraj pobegne. Sam tam velikokrat najdem celo nekatere besede, ki sem jih nekoč zagotovo znal, pa sem jih nato pozabil. Samo ena taka vrnjena beseda iz kraja otroštva, se mi lahko ponudi kot molitev za pesem.

Višja zavest o svetu nam prišepetava, da plačila za pesniško delo ni. Da je plačilo edinole v razdajanju tistega, kar smo prejeli brez kakršne posebne zasluge, v razdajanju svojih darov. Drugačna alternativa je, da darov ne razdamo, da jih nedotaknjene odnesemo s sabo v grob. Ta se upira etiki življenja, čeprav življenje nikjer ne kaže, da mu je naša navzočnost potrebna. Potrebnost svoje navzočnosti si izsilimo ali si jo vsaj izmislimo. Na robu tega izmišljanja je pesem.

Ves čas sem vedel, da talent imam in da ga moram uresničevati. To je tudi edino, kar imam. Poezija me osmišlja, druge stvari pa so oprimki v steni, v kateri plezam srečen ali nesrečen, vesel in žalosten ali pa veseložalosten.

Poezija je zaklinjanje nekega stanja z namenom, da nas to stanje, zakleto v besedni obrazec, ki je pesem, preživi.

Razvoj literarnih smeri nekateri zamenjujejo z družbenimi procesi, in sicer s tistim kratkovidnim pogledom, ki istoveti novejšo z naprednejšim. Ni boljše ali slabše umetnosti po stilu. Zgodovina umetnosti je podobna sinusoidi, ki od nikoder ne prihaja, se nikamor ne vzpenja in je zelo podobna posameznikovi usodi. Trdim, da je umetnost podoba človekove notranjosti.

Mislim, da je poezija vseeno bližje globlji resnici kot zunanji svet, ki je površen in na hitro narejen. Pa tudi lažniv, s svojo voljo do moči, do vladanja, do pridobivanja, medtem ko poezija gleda iz notranjega sveta, iz osebnih izkušenj. To je razlika. Pesem ne odgovarja na nobeno vprašanje in je tako v nasprotovanju z racionalnim svetom. Navzočnost ratia je v pesmi samo kot kontrola forme in je na ta način drugotnega pomena za tisto, o čemer pesem govori.

Besede ocenjevalcev, zgodovinarjev in kritikov so kot ose, ki se prilepijo na jabolko in ga preluknjajo ... Zame optimizem, pesimizem, skepticizem niso nikakršni pristopi k literaturi.

Čeprav se danes mnogo govori in piše in uči o poeziji, se verjetno vse to počne na napačen način.

Vsakdo ima pravico do svoje interpretacije moje poezije. Čas odstranjuje nesporazume.

Ne mislim zbirati porcelana, ki mu pravimo ugled. Najpogostejša nečimrnost, ki me večkrat obhaja, je tista, ki mi prišepetava, da sem samotar.

Svet se ne dogaja na zunanji vidni gladini, ampak globoko v nevidni globini.

O sebi kot o vrsti vemo ljudje manj kot o severnih jelenih.

Na vprašanja o življenju si mora vsak sam odgovoriti ... Vsakdo beži za nekakšne svoje okope.

Poezijo bere nek določen krog ljudi in ta krog se pomlajuje in obnavlja, se pa bistveno ne širi in ne vem, zakaj bi se. Pesniška beseda je namenjena predvsem tistim ljudem, ki mislijo noro, ki iščejo noro in ki stopajo v iskanje, za katerega že vnaprej vemo, da bo kronano z neuspehom.

Ni več pomembno, koliko in kakšne pesmi bom napisal. Kadar sem bolan, se sprašujem, če bom še lahko hodil v gore. In ali bom prebolel to bolečino, ko me bo izdalo telo ... In ali bom pretihotapil skozi carino, ki nam v poslednji uri zropa našo prtljago, eno, dve, tri slike samotnega požara skal, ki sem jih skrtil globoko v možganih, na dno, za zmeraj?

Smrt zori v nas. Ali bolje, smrt nas zori.

Zmeraj bolj jasno pa tudi vem, da se resnici sveta in prebivanja na njem ne bom nikoli približal.

Resnica sveta je mnogoobrazna in mišlim, da se tudi v moji literaturi kaže na različne načine.

To je vprašanje (kaj mu pomeni poezija, op. D.T.K.), na katerega odgovarjaš vse življenje, do katerega vedno znova meriš razdalje, si včasih domišljaš, da bi lahko odgovoril nanj, ali tudi, da si že odgovoril nanj. Ampak najbrž bi bilo potrebno prenehati pisati poezijo, da bi lahko določil pomen poezije v svojem življenju. Ali pa mogoče umreti, ker se zdi, da na nekatera naša najbistvenejša vprašanja odgovorimo šele z dejanjem smrti. Se pravi, da odgovori smrt s svojo tehtnico molka na uganko, ki je v svojem življenju nismo mogli razrešiti.